

نشر ترجمه‌ی ادبیات کودک و نوجوان: وضعیت کنونی، معضلات و عوامل انتخاب

نوشین عرب‌تربتی* مسعود خوش‌سلیقه** مه‌دخت پورخالقی چترودی***
دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

پژوهش حاضر، با بهره‌گیری از شیوه‌های مشاهده‌ی میدانی، مصاحبه‌ی حضوری و پرسش‌نامه، در چارچوبی توصیفی، به بررسی ابعادی از وضعیت کنونی انتشار ادبیات کودک و نوجوان خارجی به فارسی در ایران با تمرکز بر معضلات ترجمه و عوامل موثر در ترجمه و نشر این آثار پرداخته‌است. بدین منظور، از منتخبی از مترجمان و ناشران حرفه‌ای و شاخص ادبیات کودک و نوجوان برای مصاحبه حضوری و از بیش از یک صد دانش‌آموز دختر و پسر و به همان تعداد، والدین دانش‌آموزان دبستانی، برای پاسخ به پرسش‌نامه‌ها دعوت شد و داده‌های به دست آمده با استفاده از شیوه نظریه‌ی داده‌بنیاد، تحلیل و بررسی گردید. به نظر می‌رسد عواملی چند، رونق و توسعه‌ی انتشار ترجمه‌ی ادبیات کودک در ایران را باعث شده‌اند؛ از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد: عضویت‌نداشتن ایران در کمی‌رایت و هزینه‌ی ناچیز تولید ترجمه به دلیل حذف هزینه‌های تصویرگری و تألیف، فراوانی نیروی تحصیل کرده و خوداشتغال در ترجمه با دست‌مزدهای اندک، جذابیت و تنوع بازار جهانی کتاب، تعداد محدود نویسندگان داخلی، گروه بزرگ نویسندگان زبردست جهانی و رقابت جدی مترجمان در دست‌رسی به آثار برگزیده‌ی بین‌المللی. برخی از معیارهای انتخاب و ترجمه‌ی آثار کودک و نوجوان مبتنی بر نیازسنجی، یاد کودکی و تولید آثار ارزشمند و برخی معضلات این حوزه مربوط به ترجمه‌ی موازی و مجدد، عدم دست‌رسی به امکانات لازم و عقد قراردادهاست. در پایان، مدلی از عوامل مؤثر بر انتشار آثار ادبی ترجمه شده برای کودک و نوجوان در ایران، ارائه گردیده‌است.

واژه‌های کلیدی: ادبیات کودک و نوجوان، بازار نشر ترجمه، معضلات، عوامل انتخاب، ایران.

* کارشناس ارشد مترجمی زبان انگلیسی nooshin72us@yahoo.com

** دانشیار مطالعات ترجمه khoshsaligheh@um.ac.ir (نویسنده مسئول)

*** استاد زبان و ادبیات فارسی dandelion@um.ac.ir

۱. مقدمه

کتاب از سال‌های آغازین، به زندگی کودک وارد می‌شود و در مراحل مختلف رشد، در خانه و مدرسه، در پُر کردن اوقات فراغت، آموزش و هدایت نونهالان در مسیر جهان‌بینی حاکم بر جامعه، نقشی موثر دارد. ملاحظات قومی و منطقه‌ای، حساسیت‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، حضور نهادهای تأثیرگذار قدرت و سلیقه‌ی مترجمان و ناشران در انتخاب و نوع ترجمه، تنظیم تصاویر، ویرایش و غیره، حائز اهمیت است. فراتر از این‌ها، صنعت بزرگ چاپ و نشر است که در جهت منافع خود، قدم برمی‌دارد. از آن‌جا که کودکان، خوانندگانی فاقد توان انتقاد هستند و محصول ذهن بزرگسالان را می‌خوانند، بررسی کیفیت این محصول نیز بر عهده‌ی منتقدان و اهل فن است.

امروزه بیش‌تر ترجمه‌ها در ایران از زبان انگلیسی به فارسی انجام می‌شود و در دنیای ترجمه، زبان انگلیسی جایگاهی مرکزی دارد. هرچه از زبانی به زبان‌های دیگر در سطح جهان ترجمه‌های بیش‌تری انجام شود، این زبان در نظام جهانی ترجمه، وضعیت مرکزی‌تری خواهد داشت. (رک. هیل‌برن^۱، ۱۹۹۹)

«چسترمن»^۲ (۱۹۹۸) معتقد است مسیر پژوهش‌ها به سمت فاصله‌گرفتن از تحلیل‌ها و مفاهیم فلسفی و روی آوردن به مطالعات تجربی است. پیم^۳ (۲۰۰۹) نیز بر این باور است که اگر تکرار مسایل نظری، فاقد جنبه‌های تجربی باشد، در نهایت به مباحث ناکارآمد نظری منجر می‌شود؛ از این رو، آن‌چه نظریه بیان می‌کند، باید به صورت کمی یا کیفی آزمایش گردد.

«ایوان زوهار» تئوری پلی سیستم را طرح و چنین توصیف می‌کند: «پلی سیستم شبکه بزرگی از شبکه‌های به هم متصل ادبی و غیرادبی است که تمام شبکه‌های فرعی و اصلی یک جامعه را دربرمی‌گیرد.» (ولگمات، ۱۹۹۸، ۹۹) ترجمه در جایگاه بخشی از ادبیات کودک، در سیستم ادبی تحت تأثیر هنجارهای اجتماعی، قوانین و فرهنگ... قرار دارد؛ از این رو، وضعیت حاکم که ناشی از تحولات بزرگ اجتماعی، بحران‌ها یا خلاهای ادبی است، برکل پلی سیستم تأثیرگذار است. (رک. زوهار، ۱۹۷۸)

¹ Heilbron

² Chesterman

³ Pym

- در این پژوهش اکتشافی، روش‌های کنونی دست‌یابی، انتخاب و تولید آثار ترجمه برای کودکان ایرانی، معرفی و معضلات بخش ترجمه، نشر و بازار ایران توصیف می‌شود. به دیگر عبارت، این پژوهش تلاشی برای پاسخ به سؤالات زیر است:
۱. معیارهای مترجمان در انتخاب و ترجمه‌ی آثار کودک و نوجوان در ایران کدام است؟
 ۲. معضلات انتخاب و ترجمه‌ی آثار کودک و نوجوان در ایران کدام است؟
 ۳. اهم مسایل نشر در انتخاب، تولید و عرضه‌ی آثار ترجمه‌شده برای کودکان و نوجوان در ایران کدام است؟
 ۴. دلایل علاقه به انتشار آثار ترجمه‌شده برای کودکان و نوجوان کدام است؟
 ۵. معیارهای مشتریان در انتخاب آثار ترجمه‌شده برای کودکان و نوجوان کدام است؟

۲. پیشنهادی پژوهش

۱-۲. ادبیات کودک و ترجمه

ایران یکی از خاستگاه‌های تمدن در دنیاست. سابقه‌ی نقوش باستانی با تصاویری از کودکان و ادبیات شفاهی درباره یا برای کودکان در ایران به بیش از ۳۰۰۰ سال است. پیدایش تمدن، همزمان با اختراع خط و نیاز به انتقال دانش میان ملل مختلف و با سفر و سفرنامه‌نویسی آغاز شد و ترجمه ابزار انتقال دانش شد؛ شکل‌گیری ادبیات کودک در جهان مراحل آفرینش و انتقال به صورت شفاهی، گردآوری و نگارش آثار شفاهی، خلق ادبیات با الهام از آثار شفاهی و آفرینش آثار ویژه‌ی کودک و نوجوان را پشت سر گذاشته است. (رک. محمدی و قائینی، ۱۳۷۹)

توسعه و استقلال ژانر ادبیات کودک در ایران، طی مراحل طولانی به وقوع پیوست؛ حجازی (۱۳۸۵) دهه‌ی ۱۳۴۰ را نقطه‌ی عطف در ادبیات کودک ایران می‌شمارد؛ زیرا کتاب‌های جدید آموزشی در مدارس و روش‌های تازه در تدریس ظهور کردند.

شورای کتاب کودک در سال ۱۳۴۱ و کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در ۱۳۴۴ به وجود آمدند. شورای کتاب کودک ایران از ۱۳۴۷، در قالب شعبه‌ای از شورای بین‌المللی کتاب کودک^۱ و با هدف معرفی آثار ادبی برگزیده‌ی جهان و توسعه‌ی کتاب‌خوانی در میان کودکان ایرانی، در حال فعالیت است. شعاری‌نژاد (۱۳۷۰) ادبیات

^۱ IBBY

کودک و نوجوان با مفاهیم امروزی را کاملاً جوان و جدید می‌شمارد و نقطه ضعف دیدگاه‌های آموزشی گذشته را در این می‌داند که کودکان کوچک‌شده‌ی بزرگسالان تلقی می‌شدند و در ادبیات، زمان حال کودک، مورد غفلت واقع می‌شده و همه‌ی توجه‌ها به آینده‌ی او معطوف بوده‌است.

مترجمانی چون «علی‌نقی وزیری» و «مهری آهی»، افسانه‌های ملل مختلف را برای اولین بار برای کودکان و نوجوانان ایرانی به فارسی برگرداندند. از اولین آثار ترجمه‌شده‌ی نویسندگی بزرگ کودکان، «هانس کریستین آندرسن»، ترجمه‌ی مهری آهی در سال ۱۳۲۰، تحت عنوان *قوهای وحشی و سه حکایت دیگر* است. (رک. هاشمی نصب، ۱۳۷۱: ۲۲) به دلیل اهمیت آشناسازی کودکان با جهان‌بینی‌ها و فرهنگ‌های مختلف، ترجمه‌ی ادبیات کودک، همیشه رونقی خاص داشته و ادبیات، فرهنگ، تاریخ و جهان‌بینی دیگر ملل، در قالب ترجمه به کودکان معرفی می‌شده‌است؛ بنابراین، پُر واضح است که ترجمه‌ی ادبیات کودک، به نسبت جایگاه خود، در تعامل و بده‌بستان میان اقوام و زبان‌های مختلف، نقشی مهم و تأثیرگذار داشته‌است؛ هرچند توازنی در این بده‌بستان مشاهده نمی‌شود. برای مثال، در ایران بالاترین میزان ترجمه از انگلیسی به فارسی انجام می‌شود؛ اما میزان صادرات ادبی ما به دنیای ادبیات انگلیسی از طریق ترجمه، بسیار ناچیز است.

۲-۲. ادبیات کودک و ترجمه به انگلیسی

کودکان انگلیسی‌زبان، قرن‌ها ترجمه‌ی انواع کتاب‌های مذهبی مثل *انجیل* را به شکل آهنگین در مدرسه، کلیسا و خانه می‌خواندند؛ سپس داستان‌ها و اشعار افسانه‌ای منتشر شدند و ترجمه، نیازهای قرون وسطی و عهد نوین را برآورد و کودکان توانستند علاوه بر گوش سپردن، قصه‌ها را به انگلیسی بخوانند. اولین جلد از داستان‌های *هزار و یک شب* در ۱۷۰۶، به انگلیسی ترجمه و چاپ شد. این اثر، همه را مسحور کرد؛ بر ادبیات انگلیسی تأثیر گذاشت و مایه‌ی الهام بسیاری از نویسندگان برجسته از جمله «هوگو»، «دیکنز» و آندرسن شد. از زبان فرانسه نیز داستان‌های زیادی وارد ادبیات انگلیسی شد. داستان‌های *برادران گریم* از آلمان، عنصر تأثیرگذار دیگری در ادبیات کودک به زبان انگلیسی است. (رک. لتی^۱، ۲۰۱۰)

¹ Lathey

چهار عامل اجباری شدن حضور کودکان در مدارس، انقلاب خواندن، علاقه‌ی طبقه‌ی متوسط به آموزش و نیز ظهور مفهوم «دوران کودکی» و پذیرش کودکان به‌عنوان نسلی جدا از سایر گروه‌های سنی، دلایل اصلی توسعه و استقلال ژانر ادبیات کودک شد. (رک. تامسون-ولگمات^۱، ۱۹۹۸)

محصولات تولیدشده برای کودکان به‌دلیل فاصله‌ی سنی میان کودک و مترجم یا نویسنده‌ی بزرگ‌سال، دارای ضعف‌هایی هستند؛ زیرا تصمیم‌های نویسنده، مترجم، ناشر، معلمان و والدین، با ذائقه‌ی شاد و جسورانه‌ی کودک در کشف دنیای اطراف، متفاوت است. بزرگ‌سالان آگاهانه و برنامه‌ریزی شده بیچه‌ها را به مطالعه‌ی مطالب آموزشی دارای ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی تشویق می‌کنند و از خشونت و گفت‌وگوهای طنز دور از ادب که مورد کنج‌کاوی و علاقه‌ی کودکان است، به دقت پرهیز می‌کنند. (رک. لتی ۲۰۰۶) در دنیای مطالعات ترجمه، برخی از نظریه‌پردازان شاخص ترجمه مانند «ایوان-زوهار»^۲ (۱۹۷۸)، «شاویت»^۳ (۱۹۸۱)، «ورمیر» و «رایس»^۴ (۱۹۸۴) ترجمه برای کودکان را در نظریه‌هایشان مطرح کرده‌اند.

۲-۳. ویژگی‌های کودکان و ترجمه برای کودکان

ترجمه برای کودکان آن‌گونه که تصور می‌شود، آسان نیست؛ مطالب باید مختصر و مفید باشند؛ زیرا مدت‌زمان توجه و تمرکز کودکان، کوتاه است و متون طولانی از حوصله‌ی آن‌ها خارج است.

«آسالیوان»^۵ (۱۹۹۱) چهار ویژگی کودکان را مبنای تولید آثار کودکان می‌داند: زبان مادری را به‌طور کامل فرانگرفته‌اند؛ درک کاملی از ساختارهای ادبی ندارند؛ دانش مرجع محدودی دارند و توانایی آن‌ها در درک متون خارجی محدود است. (رک. تامسون-ولگمات، ۱۹۹۸) از نظر «پیورتینن»^۶، آثار کودکان باید توصیفی با سبکی پویا، جملات ساده و افعال معلوم، تولید شود تا درک و خواندن آسان‌تر شود. (رک. پیورتینن، ۱۹۴۴)

¹ Thomson-Wohigemuth

² Even Zohar

³ Shavit

⁴ Reiss & Vermeer

⁵ Osullivan

⁶ Puurtinen

لتی معتقد است که بخشی مهم از گویایی متن در ادبیات کودک، حتی مهم‌تر از نوشتار، بر عهده‌ی تصاویر است؛ زیرا به ایجاد ذهنیت لازم و درک سریع متن کمک می‌کند. اقتباس در ترجمه و تصاویر به دلیل محدودیت واژگان و عدم آشنایی کودک با فرهنگ و جغرافیای سایر ملل است. اگرچه وجود اسامی و مکان‌های خارجی، موجب جلب توجه و علاقه‌مندی کودکان است، تعدد نام‌های خارجی در آغاز اثر، موجب حس بیگانگی کودک با متن می‌شود؛ از این رو، استفاده از چنین عباراتی به شکل محدود، توصیه می‌شود. (رک. لتی، ۲۰۰۶)

کارالتی^۱ (۱۹۹۴) معتقد است ادبیات کودک ارتباط‌گرایانه است؛ یعنی زمانی محتوای اثر به کودک مخاطب منتقل می‌شود که ارتباط میان اثر و کودک برقرار شود. ذهن خلاق کودک، متن گویا و جذاب را دریافت و با کمک نیروی تخیل بازسازی و در آن زندگی می‌کند؛ این یعنی انتقال محتوا انجام شده و ارتباط برقرار است. ترجمه متون کودکانه نیز باید این ویژگی ارتباطی را در متن مقصد ایجاد کند تا ترجمه‌ای مناسب باشد. (رک. تامسون-ولگمات، ۱۹۹۸) ادبیات کودک باید پویا، خلاقانه، تعاملی و با حفظ ویژگی‌های خاص متون کودکانه ترجمه شود. (رک. لتی، ۲۰۰۶)

۲-۴. کودک جهانی و جهانی از ادبیات کودک

«پاترسون»^۲ معتقد است ادبیات می‌تواند نوعی سپر محافظ در برابر دروغ‌های تبلیغاتی و استثمار نژادی و فرهنگی باشد. باید به کودکانمان دوستانی از ایران، کره، آفریقای جنوبی، صربستان، کلمبیا، شیلی و عراق و دیگر کشورها معرفی کنیم؛ زیرا زمانی که دوستانی در کشورهای دیگر دارید، نمی‌توانید برای ملت آن سرزمین‌ها آرزوی بدی در دل بپرورانید. (رک. پاترسون، ۱۹۹۹)

به عقیده‌ی «هال‌فورد» و «زگینی»^۳ ادبیات کودک در اروپا تاریخچه‌ای طولانی از ترجمه‌ی آثار کلاسیک دارد؛ ولی متأسفانه سنت تبادل ادبیات در انگلستان وجود ندارد. بیست و سه درصد از محتوای قفسه‌های کتاب کودک در اروپا، آثار ترجمه‌شده از انگلیسی است؛ اما در انگلستان فقط ۳٪ از آثار کودکان ترجمه‌اند. (رک. هال‌فورد و زگینی،

^۱ Kurultay

^۲ Paterson

^۳ Hallford & Zaghini

۲۰۰۵: ۲۲-۲۳) ترجمه‌ی ادبی و صادرات کتاب، همیشه به دلیل ارتباط غنی و ارزش‌های ادبی قوی نیست؛ بلکه تسلط فرهنگی و جنگ قدرت در سطح ناشران نیز مطرح است. (رک. پول‌من، ۲۰۰۵) دلیل علاقه‌نداشتن ناشران انگلیسی به ترجمه را سه وجه حاکم یعنی کیفیت بالای ادبیات بومی انگلیسی، موقعیت و قدرتمندی زبان انگلیسی و پرهزینه‌بودن ترجمه در انگلستان می‌داند. (رک. ساس، ۲۰۱۰)

در بعضی کشورها برای توسعه و تشویق به ترجمه‌ی ادبیات کودکان، جوایز متعددی اعطا می‌شود. جایزه‌ی سالانه‌ی «میلدرد بچلدر»^۱ از ۱۹۶۶ ویژه‌ی ناشران آمریکایی و به بهترین ترجمه از بهترین آثار خارجی اهدا می‌شود. در انگلستان، جایزه‌ی «مارش»^۲ از ۱۹۹۶، هر دو سال یک‌بار با هدف توسعه‌ی ادبیات کودک در میان فرهنگ‌های مختلف، به بهترین ترجمه از زبان خارجی به انگلیسی، تعلق گرفته و به مترجم اثر اهدا می‌شود. در ایران نیز از ۲۰۱۰، هر ساله جایزه‌ی «لاک‌پشت پرنده» به آثار برگزیده‌ی ترجمه برای کودکان به زبان فارسی اختصاص می‌یابد.

۳. روش تحقیق

این پژوهش کیفی با رویکرد اکتشافی و توصیفی انجام شد. در این پژوهش، از مشاهدات و مستندات، پرسش‌نامه‌ها و مصاحبه‌های حضوری و تلفنی با ناشران، مترجمان و عوامل تولید استفاده گردید. برای تحلیل داده‌ها از شیوه‌ی نظریه‌ی داده‌بنیاد (رک. گلاسر و استراس،^۳ ۱۹۶۷) استفاده شد. سه جزو اصلی نظریه‌ی داده‌بنیاد، ویژگی‌ها، مفاهیم و دسته‌ها است که مفاهیم اساسی تجزیه و تحلیل، به این شیوه هستند. (رک. لانن‌برگ و ایربی^۴، ۲۰۰۸).

بررسی وضعیت ادبیات کودک در نظام ادبی، موضوعی است که در گذشته‌ی نزدیک تا حدودی به آن پرداخته شده؛ اما ترجمه‌ی ادبیات کودک، ویژه‌ی رده‌ی سنی دبستان و معیارهای تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان در ایران حوزه‌ی پژوهشی بکر است؛ بنابراین، ترجمه و چاپ آثار کودکان به فارسی و همچنین دلیل علاقه‌مندی ناشران ایرانی به چاپ آثار تألیفی یا ترجمه و اهداف و معیارهای مشتریان در انتخاب آثار ترجمه برای کودکان

^۱ Mildred Batchelder Award

^۲ Marsh

^۳ Glaser & Strauss

^۴ Lunenburg & Irby

را بررسی خواهیم کرد. شرکت‌کنندگان پژوهش، مترجمان، ناشران، کودکان و پدران و مادران کودکان دبستانی هستند. از طریق مشاهده و بازدید از مدرسه‌ها، کتابخانه‌ها، نمایشگاه‌ها و موزه‌ی کتابخانه‌ی «سعدآباد» و گفت‌وگو با «شورای کتاب کودک» نیز اطلاعاتی سودمند حاصل شد. نظرات ۱۲۰ تن از پدران و مادران دارای فرزند دبستانی به مثابه گروه مخاطب واسطه، از طریق پرسش‌نامه‌ای ۸ سؤالی بررسی شد. ۶۰ دانش‌آموز دختر و ۶۰ دانش‌آموز پسر دبستانی، به پرسش‌نامه‌ای ۶ سؤالی پاسخ دادند. تعدادی از مترجمان (جدول ۱) و ناشران (جدول ۲) برگزیده‌ی کشور، مورد مصاحبه‌ی شفاهی یا پرسش کتبی قرار گرفتند. مصاحبه‌ها نیز به صورت نیمه‌ساختارمند برگزار شدند (برای مشاهده سوالات استفاده شده به پیوست مراجعه شود).

جدول ۱. مترجمان شرکت‌کننده در پژوهش

نام	افتخارات	تحصیلات	حرفه	تعداد آثار	اولین اثر ترجمه‌شده برای کودکان
پروین علی‌پور	مترجم برگزیده‌ی دوران ۲۰ سال پس از انقلاب	کارشناسی ارشد روان‌شناسی کودک	مترجم / و مؤلف	۱۲۰	آقای همنشاور عزیز (۱۳۷۰) برنده ۲ جایزه
رضی هیرمندی (خدادادی)	مترجم برگزیده‌ی دوران ۲۰ سال پس از انقلاب	کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی	مترجم / و مؤلف	۸۵	درخت بخشنده (۱۳۵۵)
محبوبه نجف‌خوانی	برنده‌ی حداقل ۸ جایزه، تقدیرنامه و کتاب سال	کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی	مترجم / و مشاور کتاب	۱۳۰	درخت زالزالک (۱۳۷۸)
شهلا انتظاریان	حداقل ۶ جایزه و تقدیرنامه	کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی	مترجم / و ویراستار	۶۰	قول بچه‌قورباغه (۱۳۸۴)
فرزاد فرید	حداقل ۵ جایزه و تقدیرنامه و مترجم سال	کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی	مترجم / ناشر	۵۶	راهنمای مسافران مجانی کهکشان (۱۳۸۶)

جدول ۲. ناشران شرکت کننده در پژوهش

افتخارات	سال تأسیس	تعداد آثار کودک/نوجوان	محل	ناشر
۱۵ مقام برتر جشنواره‌ها	۱۳۶۳	بیش از ۱۰۰	مشهد	بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی
۸ دوره ناشر برگزیده	۱۳۷۶	۵۲۰	مشهد	به‌نشر (پروانه)
۶ دوره ناشر برگزیده	۱۳۷۶	۳۰۰	مشهد	عروج اندیشه
-	۱۳۷۹	۹۲	تهران	قلم سبز
جایزه‌ی لاک‌پشت پرنده و کتاب سال	۱۳۹۰	۱۶	تهران	پریان
۵ دوره ناشر برگزیده	۱۳۶۸	۱۰۰۰	تهران	افق (فندق)

۴. یافته‌ها

پس از بررسی پاسخ‌های مترجمان، ناشران، کودکان و پدران و مادران و نیز مشاهده‌ی کتابخانه‌ها و تعامل با سازمان‌های غیردولتی مثل شورای کتاب کودک ایران، نتایج مفید حاصل شد. از آن‌جا که ادبیات کودک و ترجمه‌ی آن درون سیستم ادبی کشور و بخشی از پلی سیستم ادبی ایران است، میان برخی معضلات ترجمه و نشر در بخش آثار ادبی کودکان و بزرگ‌سالان، تشابه وجود دارد. اگرچه فرایند تولید و مصرف آثار کودکان در ایران ظاهراً پیچیده نیست، حلقه‌های متعددی ظاهر شدند که در این روند تعیین‌کننده‌اند.

۴-۱. معیارهای مترجمان در انتخاب و ترجمه‌ی آثار کودک و نوجوان

۴-۱-۱. یاد کودکی

مترجمان که بالقوه یا بالفعل بخشی از گروه والدین در جوامع مختلف محسوب می‌شوند، بنابر تجربه‌های شخصی دوران کودکی و نیازهای آن دوران و خوشی‌های کودکانه و نیز با توجه به آگاهی از نیازهای امروز برای رشد و توسعه‌ی کودکان و توجه به اهمیت ادبیات کودک و بُعد لذت‌بخشی آن، آثاری متناسب را برای ترجمه برمی‌گزینند.

۴-۱-۲. تولید آثار ارزشمند

برای مترجمان ایرانی، یکی از راه‌های دسترسی به آثار ارزشمند، از طریق دوستان و بستگان ساکن و یا مسافر در خارج از کشور بوده و هست؛ لیکن، در سال‌های ۱۳۷۷-

۱۳۸۴، «خانه‌ی ترجمه» به همت روان‌شاد ابراهیمی الوند (یکی از ۴ مترجم برگزیده‌ی ۲۰ سال پس از انقلاب) و با بودجه‌ی وزارت ارشاد، راه‌اندازی شد که بنابر اظهارات مترجمان و ناشران شرکت‌کننده در این پژوهش، در رشد و توسعه‌ی ادبیات ترجمه‌شده برای کودکان و نوجوانان، تأثیری شگرف داشت و دست‌رسی مترجمان کشور را به آثار ارزنده‌ی جهانی در آن مقطع خاص زمانی، موجب شد.

با تعطیلی خانه‌ی ترجمه در سال ۱۳۸۴، مترجمان برای نیازهای خود، به سلیقه‌ی ناشران وابسته شدند. تعدادی از طریق سفرهای شخصی، مراجعه به سایت‌های معتبر کتاب و مجلات و صرف هزینه‌های ارزی و پستی (و گاهی بی‌فایده؛ به دلیل ممیزی یا محتوای غیرقابل عرضه) یا با مطالعه‌ی نقدهایی که بر آثار جدید نوشته می‌شدند، ضمن دنبال کردن اخبار جوایز جهانی کتاب، فهرست‌هایی مهیا می‌کردند و با تکیه بر تجربه‌هایی که از ارتباط با کودکان در جایگاه معلم، مشاور، کتابدار و غیره کسب کرده بودند، آثاری را برمی‌گزیدند که جذاب، ناب، متفاوت و هنجارشکن باشند. این قریحه‌ی خدادادی باعث ورود آثار ادبی پرطرفدار و حتی موجب تنوع در سبک مؤلفان و تولید آثار بومی با سبکی نو و تأثیرگذار شد.

۴-۱-۳. نیازسنجی

مترجمان حرفه‌ای به دلیل تعامل با بچه‌ها، آموزش آن‌ها، مطالعات شخصی، عضویت در انجمن نویسندگان و شورای کتاب کودک و تولید آثار متنوع کودکان و با کوله‌باری از تجربه و نگاه‌ی جامعه‌شناسانه، ادبیات کودک و نوجوان را نیازسنجی و جنبه‌های مختلفی از نیاز امروز ادبیات کودک را مطرح می‌کنند؛ از جمله، نیاز به لذت و شادمانی، کسب مهارت‌های زندگی، پذیرش و دوست‌داشتن خود، احترام به حقوق دیگران و صلح. از دیگر نیازهایی که مطرح شده، اما با دقت زیر ذره‌بین ممیزی قرار دارند، آثار ادبی متناسب با دوران بلوغ در سال‌های پایانی دبستان و حتی دبیرستان است که احساسات و عواطف، در آن‌ها مطرح می‌شود.

۴-۲. معضلات انتخاب و ترجمه‌ی آثار کودک و نوجوان

۴-۲-۱. ترجمه‌ی موازی

گاه چند مترجم یک اثر خاص را بدون اطلاع و به‌طور همزمان ترجمه می‌کنند و تا هنگام ثبت اثر در کتابخانه‌ی ملی یا حتی بعد از چاپ اثر، متوجه ترجمه‌ی دیگری نمی‌شوند؛

زیرا منابع و راهکارهای مشخصی جهت شناسایی آثار ترجمه مشابه به سادگی موجود نمی‌باشد و همچنین مترجمان حرفه‌ای، اغلب به دنبال شناسایی آثار برگزیده‌ی جهانی هستند. گاه در دنیای حرفه‌ای، مترجمان و ناشران، اخلاق حرفه‌ای را رعایت می‌کنند و روی کارهای در دست اقدام، سرمایه‌گذاری نمی‌کنند. آثار کودکان به دلیل حجم کم، به‌کرات ترجمه می‌شوند و راه‌حلی کاملاً مطمئن برای معضل ترجمه‌ی مجدد، وجود ندارد. از نتایج به دست آمده، چنین به نظر می‌رسد حضور تشکیلاتی منسجم برای عضویت مترجمان حرفه‌ای و آماتور، ایجاد بانک اطلاعاتی به منظور ثبت آثار در دست اقدام و البته عضویت ایران در کمی‌رایت، اقدامات ارزنده‌ای در زمینه‌ی رفع چنین مشکلاتی در دنیای ترجمه هستند.

۴-۲-۲. امکانات لازم

از جمله ابزارهای ضروری و مورد نیاز مترجمان کشور، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: فرهنگ‌نامه‌های به‌روز زبان‌های خارجی به ویژه انگلیسی به فارسی، برای ترجمه‌ی اصطلاحات روز در حیطه‌ی ادبیات کودک و نوجوان؛ رفع معضل سرعت پایین اینترنت برای دسترسی به سایت‌های ویژه‌ی معرفی آثار کودک و نوجوان؛ ایجاد فرصت تعامل مترجمان با نویسندگان متون اصلی؛ امکان عرضه‌ی آثار برگزیده‌ی خارجی در کتاب‌فروشی‌های داخل کشور؛ حذف اعمال سلیقه و تجدید نظر در نگاه ممیزی کتاب؛ اعتماد به اهالی فرهنگ و ادب؛ ایجاد بانک منسجم اطلاعاتی برای ثبت آثار در دست ترجمه؛ معرفی آثار جدید تولیدشده و تبلیغ کتاب و کتاب‌خوانی در رسانه‌های ملی، از دیگر ضروریات هستند.

۴-۲-۳. ترجمه‌ی مجدد

عضویت‌نداشتن ایران در کنوانسیون جهانی کمی‌رایت، ترجمه‌ی مجدد را به لحاظ قانونی به سادگی ممکن می‌سازد و مترجمان حرفه‌ای، گاه دانسته یا نادانسته از بعضی آثار، ترجمه‌ی مجدد انجام داده‌اند. گاه تصویرگری صاحب‌ذوق با بهینه‌سازی تصاویر یا ناشر با چاپ مقدمه یا نقدی جانانه در ابتدا یا انتهای اثر در زبان مبدأ، دیدگاه‌های جدیدی به وجود می‌آورند که ترجمه‌ی مجدد اثر، ارزشمند می‌شود. بی‌علاقگی ناشر به تجدید چاپ آثار ارزشمند قدیمی نیز دلیل دیگر ترجمه‌ی مجدد آن اثر به وسیله‌ی دیگران است. گاه ارائه‌ی مجموعه‌ای کامل از آثار یک نویسنده، موجب می‌شود ناشر برای یک‌نواختی در سبک ترجمه و نگارش، حتی داستان‌های ترجمه‌شده‌ی قبلی را دوباره ترجمه کند.

ناشران بزرگی چون «انتشارات دانشگاه آکسفورد» برای حفظ مخاطبان خود، آثار کلاسیک جهانی را به‌روز ترجمه می‌کنند. به گفته‌ی لتی این امر از استراتژی‌های موفق برای فروش بیش‌تر آثار محبوب و قدیمی است. (رک. لتی، ۲۰۱۰) تغییر نوع سفارش در ترجمه، از دیگر دلایل مهم ترجمه‌ی مجدد است؛ مثلاً افسانه‌ها عموماً سرگرم‌کننده محسوب می‌شوند؛ ولی ممکن است بنابر سفارش، در قالب منابع آموزشی ادبی استفاده شوند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تغییر دیدگاه مترجم در رابطه با بعضی آثار، از دیگر عوامل ترجمه‌ی مجدد است. در ایران، ترجمه با تغییر حکومت، تغییر کرده‌است و نوع دیدگاه حکومت‌ها و به تبع آن، مترجمان، باعث ترجمه‌ی مجدد شده‌است. این‌گونه است که در دوران قاجار، متون مملو از واژگان عربی است و در دوران پهلوی، واژگان عربی همگی حذف شده‌اند و در زمان حاضر نیز وضعیت متفاوت از زمان پهلوی است.

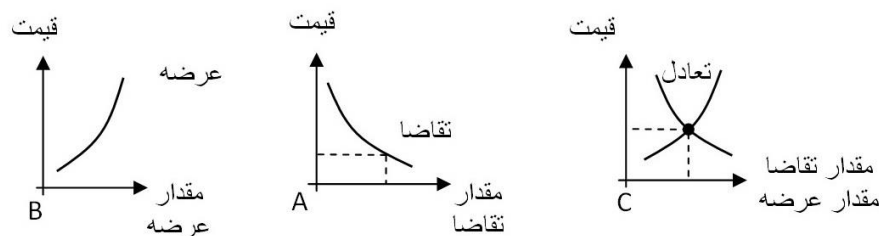
۴-۲-۴. عقد قرارداد

مترجمان معتقدند عقد قرارداد از قانونی خاص، بی‌روی نمی‌کند و سلیقه‌ای است. گاه ناشر درصدی از قیمت پشت جلد را در چند چاپ، به مترجم می‌پردازد و گاه ناشر اثر و امتیازات آن را به‌طور کامل، می‌خرد و مترجم فقط حق‌الزحمه‌ی ترجمه را دریافت می‌کند. جایگاه مترجم در این شبکه‌ی اقتصادی-اجتماعی به حلقه‌های دخیل در عرضه و تقاضا وابسته‌است.

تقاضای کتاب، تابعی است از: الف) درآمد و ثروت مصرف‌کنندگان؛ ب) قیمت کتاب و کالاهای جانشین کتاب؛ ج) سلیقه‌ی مصرف‌کننده؛ د) تبلیغات (مؤثر در جلب مشتری). عرضه‌ی کتاب، تابعی است از: الف) قیمت (اگر قیمت بالاتر باشد، سود بنگاه‌های نشر و ترجمه بالاتر و در نتیجه، مقدار عرضه بیش‌تر خواهد بود)؛ ب) هزینه‌های تولید؛ ج) قیمت سایر محصولات ناشران (به‌جز کتاب کودک)؛ د) تکنولوژی تولید (هرچه پیش‌رفته‌تر باشد، هزینه‌های تولید، پایین‌تر و کیفیت محصول، بالاتر خواهد بود).

و عرضه و تقاضا در بازار باهم تعامل دارند (پن‌دایک و روین‌فیلد^۱، ۲۰۰۱). قیمت محصول که در این پژوهش، کتاب کودک است، میزان عرضه و تقاضا را تعیین می‌کند. به‌نمودار شماره ۱ توجه کنید. بر اساس مصاحبه‌های انجام‌شده با مترجمان و ناشران حرفه‌ای و داده‌های حاصل از این پژوهش، مشکل اساسی، در بُعد تقاضای کتاب است.

¹ Pindyck & Rubinfeld

نمودار ۱: عرضه، تقاضا، تعادل در بازار (پن‌دایک و روبن‌فیلد، ۲۰۰۱: ۲۸۹)

۳-۴. مسایل نشر در انتخاب، تولید و عرضه آثار ترجمه‌شده برای کودکان و نوجوان

۱-۳-۴. سودآوری

بخش خصوصی و دولتی هر دو معتقدند هرچه قیمت آثار کودکان کم‌تر باشد، فروش و استقبال، بیش‌تر خواهد شد و بالطبع، تولیدکننده سود بیش‌تری خواهد داشت. تولید آثار ارزشمند برای کودکان موجب کسب اعتبار است؛ اما به تخصص نیاز دارد و بسیار پرزحمت است. فعالیت ناشران دولتی و خصوصی را قانون تنازع بقا رقم می‌زند. ناشران خصوصی خواهان حمایت دولت، اصلاح زیرساخت‌های موجود در تولید، نشر، توزیع و فروش و نیز توقف تولید در بخش دولتی هستند.

۲-۳-۴. استقبال مخاطبان

بر اساس پرسش‌نامه‌های پرشده در این پژوهش، در درجه‌ی اول، آثاری مورد استقبال پدران و مادران هستند که اساس روان‌شناسی و آموزه‌های رفتاری دارند و بعد از آن، داستان‌های اخلاقی و مذهبی و کتبی که با محوریت آموزش و بازی هستند. آثار تخیلی و هیجان‌انگیز که عموماً ترجمه‌اند نیز علاقه‌مندان زیادی دارند. بنابر اظهارات تولیدکنندگان ادبیات کودک در این پژوهش، امروزه وسایل الکترونیکی و فضاهای مجازی در زمانی کوتاه، اطلاعات زیادی منتقل و کودکان را شیفته‌ی خود می‌کنند. گفته می‌شود تصاویر آماده‌ی تخیلی در دنیای مجازی، پویایی و خلاقیت ذهن کودکان را از بین می‌برد. زندگی نیز در جهت سهولت در کارها شتاب می‌گیرد؛ بنابراین ضرورت دارد با برنامه‌ریزی جدی و تبلیغات هدفمند در سطح جامعه، میان استفاده از تکنولوژی و جایگاه کتاب، هماهنگی ایجاد شود.

در ایران معدودی از ناشران مطلع و جریان‌ساز، مشاوران و افراد مسلط را به‌کار می‌گیرند و با اعتماد به نام و سلیقه‌ی مترجمان خوش‌نام، آثار پیشنهادی ایشان را

می‌پذیرند یا به هیئت تحریریه‌ای متشکل از افراد صاحب‌نظر می‌سپارند تا بر مبنای سیاست‌های نشر بنگاه مربوط، بررسی شوند. ناشران بزرگ، با سرمایه‌ی دولتی، آثار را پیش از چاپ برای بررسی به ارزیاب‌های متخصص می‌سپارند. اگر همه‌ی آثار در وزارت ارشاد اسلامی و تحت حمایت دولت، از نظر مسایل روان‌شناختی، زیبایی‌شناختی، فرهنگی و ملی ارزیابی شوند، ممیزی از حالت سلیقه‌ای و حساسیت بر واژگان، فراتر می‌رود و ارزش علمی پیدا می‌کند.

۴-۳-۳. مترجمان نام‌آور

امروزه مترجمان حرفه‌ای، اخبار آثار برگزیده‌ی جهانی را از طریق وب‌سایت‌های خبری دنبال می‌کنند و در انتخاب اثر، دقت‌های لازم را دارند. ناشران نیز از انتخاب ایشان استقبال می‌کنند؛ زیرا گروهی صاحب‌سلیقه این آثار را، در سطح جهانی، برترین اعلام کرده و در کشور مبدأ نیز شاخص هستند. این معیارها و همخوانی اثر با سیاست‌های ناشر و نشر در ایران، موجب انتخاب سریع و انتشار اثر می‌شود.

مترجمان حرفه‌ای ادبیات کودک، فقط در دنیای نشر و برای ناشران شناخته شده‌اند و بر اساس نتایج حاصل از پژوهش، مردم ایشان را نمی‌شناسند. ناشران نام‌آور، ملاک مشتری برای انتخاب اثر را نام ناشر می‌دانند و معتقدند مترجمان و نویسندگان توانا، کار با ایشان را فرصت بهتری برای عرضه‌ی آثار می‌دانند. تعداد فارغ‌التحصیلان تازه‌کار در رشته‌ی ترجمه، زیاد است؛ اما دانش آن‌ها در زبان فارسی، کم و گاه ترجمه‌ی ایشان نیازمند بازنگری کامل است؛ بنابراین، برای ناشران حرفه‌ای جذابیتی ندارد.

۴-۳-۴. سودآوری در چاپ مجدد و موازی

در صنعت نشر، تجدید چاپ آثار، نشانه‌ی موفقیت اثر و موجب سود بیش‌تر ناشران است؛ اما ترجمه و چاپ‌های موازی از آثار ارزنده، تنها به دلیل عضویت نداشتن ایران در قانون کپی‌رایت اتفاق می‌افتد. به نظر می‌رسد ناشران از این موضوع ناراضی نیستند؛ زیرا بدون پرداخت هزینه‌ی کپی‌رایت، خودشان به‌تنهایی یا همزمان با دیگر ناشران، به آثار ارزنده‌ی جهانی، دسترسی دارند و از آن سود می‌برند.

۴-۳-۵. توزیع و نمایشگاه‌های کتاب

ناشران شرکت‌کننده در پژوهش معتقدند سود اصلی حاصل از تولید کتاب، نصیب شرکت‌های پخش می‌شود؛ زیرا گاهی ۲۰٪ از قیمت اثر را بخش توزیع و ۲۰٪ را کتاب‌فروشی‌ها درخواست می‌کنند؛ به‌علاوه، ویتترین برای عرضه‌ی کتاب، کافی نیست. مقایسه‌ی میان تعداد

کتاب‌فروشی‌ها و معاملات املاک در هر محله، مفهوم کم‌بود ویتترین را به‌خوبی نشان می‌دهد. وضعیت اقتصادی بر قیمت مواد اولیه مثل رنگ، کاغذ، فیلم و غیره که در تولید آثار کودکان حائز اهمیت است، مؤثر و موجب کاهش کیفیت در تولید شده‌است.

ناشران معتقدند نمایشگاه‌های داخلی، محل عرضه و فروش کتاب هستند و نقش همان ویتترین را دارند. افراد از راه‌های دور و نزدیک برای تأمین نیازشان به این نمایشگاه‌ها مراجعه می‌کنند؛ زیرا نوعی وضعیت گردشگری نیز دارند. از نظر بعضی ناشران، تعداد زیاد غرفه‌ها، کیفیت پایین محصولات و تخفیف‌های ویژه، نمایشگاه‌ها را به چهارشنبه‌بازار تبدیل کرده است. نمایشگاه بین‌المللی تهران نیز با وجود سرمایه‌گذاری، هنوز با استانداردهای جهانی فاصله دارد. بررسی‌ها نشان داد رعایت‌نکردن کپی‌رایت، از عوامل مهم دوری و ناآگاهی صنعت نشر ایران از وقایع روز در بازار جهانی کتاب شده‌است.

۴-۴. ترجیح ناشران به انتشار آثار ترجمه‌شده

۴-۴-۱. کپی‌رایت و تصویر

ناشران خصوصی و دولتی، آثار ترجمه را در مقایسه با تألیف، سودآورتر می‌دانند؛ زیرا در ایران، برای کپی‌رایت، مبلغی به مالک اثر پرداخت نمی‌شود. ضمناً تصاویر آماده، بخش بزرگی از هزینه‌های تولید کتاب را کاهش می‌دهد. تصاویر با کیفیت آن‌قدر ارزشمندند که حتی به گفته‌ی یکی از ناشران شرکت‌کننده در این پژوهش، اگر متن کتاب اصلی انتظارات ناشر را برآورده نکند، ناشر از متن خارجی ایده می‌گیرد و متن مناسبی برای تصاویر مربوط به آن، تولید می‌کند.

۴-۴-۲. دست‌مزد ترجمه

دست‌مزد ترجمه به‌ویژه برای مترجمان تازه‌کار در مقایسه با دست‌مزد تألیف و تصویرگری، بسیار ناچیز است. ناشران نیز به‌دنبال چاپ آثار برگزیده‌ی جهانی هستند؛ زیرا معتقدند این آثار را افرادی صاحب نبوغ، تولید و گروهی خبره در ادبیات کودک و نوجوان، آن‌ها را شناسایی و برگزیده‌ی جهانی معرفی کرده‌اند. به عبارتی، این آثار دو بار غربال شده و طبیعی است که در ایران هم از آن‌ها استقبال شود. بعضی ناشران، ترجمه را مسکن بازار می‌دانند و بعضی به دلیل تعلق خاطر ملی، مذهبی و فرهنگی، حمایت از آثار تألیفی را وظیفه‌ی فرهنگی و ملی خود می‌دانند. با این حال، تولید در بخش ترجمه بسیار فراتر از تألیف است.

۳-۴. محدودیت‌ها در تولید آثار تألیفی و ترجمه

تنوع در بازار جهانی، بسیار فراتر از تنوع در بازار تولید داخلی است؛ زیرا تعداد نویسندگان خوب کودک در سطح جهان، بسیار بیش‌تر از تعداد نویسندگان کودک در ایران است. از دیگر عوامل مؤثر محدودیت‌ساز در تولید آثار تألیفی، محدودیت‌های اقتصادی و فرهنگی، ممیزی و نبود برنامه‌ریزی منسجم دولت در تربیت مؤلفان و حتی مترجمان جوان و حمایت از آن‌هاست. تعداد انبوه فارغ‌التحصیلان در رشته‌ی زبان انگلیسی و مترجمی و خوداشتغالی مترجمان در ایران، موجب عرضه‌ی فراوان آثار ترجمه‌شده، کاهش دست‌مزد و افت کیفیت کار است؛ به‌گونه‌ای که گاهی ناشران سودجو، ترجمه‌ی آثار پرفروش بین‌المللی را با قیمت بسیار اندک به تازه‌کارها و بعد اثر را به ویراستاران حرفه‌ای می‌سپارند. ترجمه‌ی کتاب‌های هری‌پاتر در ایران از نمونه‌های بارز این روش است.

۵-۴. معیارهای مشتریان در انتخاب آثار ترجمه‌شده برای کودکان

۱-۵-۴. علاقه‌مندی‌های کودکان و انتخاب کتاب

علاقه‌مندی کودکان موضوع پرسش‌نامه‌ای شش سؤالی بود که ۱۲۰ دانش‌آموز دبستانی (۶۰ دختر و ۶۰ پسر) به آن پاسخ گفتند. بیش‌ترین علاقه‌مندی در دختران با ۳۷٪ به مطالعه‌ی کتاب داستان اختصاص دارد. پسران در این زمینه با ۲۳٪، جایگاه دوم را دارند؛ اما بالاترین علاقه‌مندی در پسران با ۴۲٪ به بازی، ورزش و گردش اختصاص دارد. بررسی‌ها نشان داد در حال حاضر، ۱۸٪ کودکان، بازی کامپیوتری و ۱۲٫۵٪ تماشای تلویزیون را ترجیح می‌دهند؛ بنابراین، ایده‌ی تولید کتاب‌های دیجیتالی در ارتقای کیفیت اوقات فراغت، حرکت مثبتی به‌نظر می‌رسد. نتایج نشان می‌دهد کودکان هم به آثار ایرانی و هم به ترجمه علاقه دارند و از میان انواع موضوعات، بیش‌تر به آثار علمی، به‌ویژه کتاب‌های چندجلدی، علاقه‌مندند. کودکان در پاسخ به آخرین سؤال پرسش‌نامه، دو کتاب مورد علاقه‌ی خود را نام بردند و صراحتاً با ذکر نام آثاری مثل *تن‌تن* و *هری‌پاتر*، علاقه‌مندی خود را به آثار ترجمه‌شده نشان دادند؛ آنان معتقدند کتاب‌ها باید خنده‌دار و هیجان‌انگیز باشند.

۲-۵-۴. معیارهای پدران و مادران در انتخاب کتاب کودک

برای بررسی این موضوع، پرسش‌نامه‌ای ۸ سؤالی طراحی شد و پدران و مادران ۱۲۰ کودک دبستانی به آن پاسخ دادند. یافته‌ها نشان می‌دهد این گروه به مناسبت‌های مختلف

یا به درخواست معلم، برای کودکان کتاب می‌خرند. گاهی کودک علاقه‌مند به خرید است؛ بنابراین او را راهنمایی و حمایت می‌کنند تا خرید کند. پدران و مادران مصاحبه‌شونده از مدارس غیرانتفاعی و از بضاعت مالی متوسط یا خوبی برخوردار بودند؛ اما در پاسخ‌هایشان نشانه‌ای از آگاهی از شیوه‌های شناسایی کتاب‌های برتر (مثل مراجعه به سایت ناشران برگزیده یا شناسایی کتاب برگزیده‌ی فصل و سال از طریق سایت شورای کتاب کودک یا شهر کتاب و غیره) مشاهده نشد.

هنگام خرید توجه پدران و مادران به طراحی و رنگ‌آمیزی روی جلد، عنوان جذاب و سنجیده، ذکر نام یا آرم ناشر و گروه سنی روی جلد است. ترجمه و تألیف، هردو مورد توجه آنان است. گرایش فرهنگی، اجتماعی و اعتقادی پدران و مادران به متون فارسی و نگارش روان نویسنده‌ی ایرانی، موجب استقبال از آثار تألیفی است. ترجمه، دیدگاهی متفاوت با روال معمول جامعه مطرح می‌کند و این تغییر نگاه، جذابیت خاصی برای مخاطب دارد. صادرات عظیم آثار انگلیسی به جهان و تکنولوژی برتر چاپ و نشر این آثار نیز به جذابیت بازار ترجمه می‌افزاید و رقابت با آن را سخت‌تر می‌کند.

میزان شناخت پدران و مادران از مترجمان و مؤلفان ادبیات کودک نشان می‌دهد که مترجمان آثار کودک و نوجوان در جامعه ناشناخته‌اند و تنها در محافل تخصصی ادبی، آن‌هم ادبیات کودک، نام‌هایی آشنا هستند؛ اما سهم بزرگی در تولید ادبیات ترجمه و معرفی نویسندگان صاحب‌سبک به جامعه و نویسندگان ایرانی داشته‌اند. میزان شناخت پدران و مادران از ناشران ادبیات کودک نیز بسیار محدود است. علاقه‌مندی آنان به ترتیب به کتاب‌های علمی و کتب داستانی است؛ کتاب‌هایی که علاوه بر سرگرمی، حاوی اطلاعات و آموزش ادب، فرهنگ و خصایل نیکو باشند.

۵. نتیجه‌گیری

امروز با کودک جهانی و جهانی از ادبیات مواجه هستیم؛ بنابراین بسیار بجاست اگر جایگاه ادبیات کودک به‌ویژه ترجمه را بین‌المللی بدانیم؛ به‌گونه‌ای که نمایانگر جهانی‌بودن، کثرت و تنوع نژادی فرهنگی کودکان و ادبیات آن‌ها باشد. در نگاه اول، تولید و مصرف آثار کودکان چندان پیچیده به‌نظر نمی‌رسد؛ گویی بر پایه‌ی مخاطب و تولیدکننده استوار است؛ اما در این پژوهش حلقه‌های متعددی ظاهر شدند که در روند تولید و مصرف ادبیات کودک در کشور مؤثرند.

سیاست و ادبیات کودک، دو مقوله‌ی جدا از هم به نظر می‌رسند. ادبیات کودک یعنی آزادی خیال و سیاست؛ یعنی به‌کارگیری قدرت و کنترل؛ یعنی نظم و دولت. نگاه تولیدکنندگان و گرایش‌های سیاسی و ایدئولوژیک آن‌ها در تولید ادبیات کودک، جلوه‌گر می‌شود؛ اما پدران و مادران مسوولیت‌پذیر، معلمان و غیره، آثار کودکان را منتقدانه می‌خوانند تا از دنیای پاک و تخیلات آن‌ها دفاع کنند؛ زیرا ادبیات کودک، باید بر پایه‌ی جنبه‌های ادبی، هنری، تناسب اخلاقی و ایده‌ئال‌ها استوار باشد.

نمودار ۲: مدل عوامل مؤثر در انتشار ادبیات کودک و نوجوان

با این همه، حساسیت‌های موجود بر جنبه‌های مختلف کتاب کودک تأثیر گذاشته و گاه محصولات، نه تنها در مسیر علاقه‌ی کودکان و نشاط ادبی نیست؛ بلکه در تقابل با آن‌ها است. کودکان کتاب‌های هیجان‌انگیز و خنده‌دار را جالب و خواندنی می‌دانند و تولیدکنندگان باید این دو ویژگی را مد نظر داشته باشند. ضروری است پدران و مادران نیز شیوه‌های شناسایی تازه‌های کتاب و آثار برگزیده را از طریق سایت «شورای کتاب کودک»، «شهر کتاب»، «کتابک» و نشریه‌های معتبر، شناسایی و پی‌گیری کنند. جایگاه کم‌رنگ ادبیات کودک در مطبوعات و تلویزیون، در ناآگاهی پدران و مادران، نقشی اساسی دارد و حساسیت‌های موجود، در همه‌ی جنبه‌های تولید و مصرف کتاب کودک تأثیرگذار است. مترجم یا نویسنده برای چاپ آثار، به ناشر رجوع می‌کند و ناشران، به دلیل ممیزی و

محدودیت‌های اقتصادی، سعی در کاهش هزینه و رعایت قواعد ممیزی دارند. این امر، در نهایت، کیفیت ظاهری و محتوایی کتاب کودک و عرضه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. مشکلات عمده‌ی مترجمان ایرانی، دست‌مزد ترجمه، کپی‌رایت و ممیزی هستند. دست‌مزد مترجمان، قانون و برنامه‌ی مشخصی ندارد. در ایران سازمانی مدافع حقوق مترجمان نیست؛ از این رو، ناشران در رابطه با حق‌الزحمه‌ی ترجمه، سلیقه‌ای برخورد می‌کنند و تعجیل مترجم در انجام ترجمه به دلیل دست‌مزدهای ناچیز، موجب کاهش کیفیت ترجمه و سودجویی بعضی ناشران است. انبوه فارغ‌التحصیلان در رشته‌ی مترجمی و نبود بنگاه‌های ترجمه و وضعیت نامناسب خوداشتغالی اغلب مترجمان، موجب به‌کارگیری تازه‌کارها و دانشجویان با پرداخت‌های اندک است؛ هرچند به‌کارگیری نیروهای جوان و ایجاد فرصت کار به شرط رعایت اخلاق حرفه‌ای، ارزشمند است. عضویت‌نداشتن در کپی‌رایت و دست‌رسی‌نداشتن به بهترین آثار ادبی جهان، موجب ترجمه‌های موازی آثار می‌شود. از آن‌جا که هزینه‌ی تولید آثار بومی به دلیل نیاز به تصویر و تألیف، بیش‌تر از هزینه‌ی ترجمه است، ناشران به آثار ترجمه‌شده و تصاویر آماده، روی می‌آورند؛ زیرا هزینه‌ی تولید، تنها شامل دست‌مزد ناچیز مترجم و مواد اولیه خواهد بود. به‌علاوه، آثار ادبی برتر در جهان، دارای ضمانت استقبال و موفقیت در فروش به زبان‌های دیگر است. ناشران ایرانی با آگاهی از این امر، به دنبال شناسایی آثار برتر بین‌المللی و عرضه‌ی آن‌ها در کشورند و از مشارکت در سود حاصل از تولید چنین ترجمه‌هایی با دیگر ناشران در داخل کشور به‌طور هم‌زمان ابایی ندارند.

مترجمان حرفه‌ای هنگام بررسی آثار برای ترجمه، بعضی را به‌لحاظ احتمال حساسیت‌های ممیزی، کنار می‌گذارند؛ حتی اگر حاوی مطالب ارزنده‌ای باشند. محدودیت‌ها و معذوریت‌ها در ممیزی، عموماً جنبه‌ی ایدئولوژیک دارد که در عرصه‌ی ادبیات کودک گاه با حذف بعضی واژگان یا اصلاحاتی در تصاویر اجرایی می‌شوند. با اعمال ممیزی، حضور آثار متمایز و هنجارشکن در عرصه‌ی ادبیات کودک، محدود و گاه سبک آثار تولیدی، یک‌نواخت و خالی از نوآوری می‌شود. گفته می‌شود در نظام چندگانه‌ی ادبی، ترجمه در حفظ جایگاه آثار ادبی کودکان، نقشی مهم دارد و می‌تواند موجب ارتقای جایگاه ادبیات کودک شود و نقش محرک مؤثری را بازی کند؛ زیرا می‌تواند با معرفی بهترین‌های سایر سرزمین‌ها، موجب ایجاد افق‌ها و روزنه‌هایی جدید در ذهن مؤلفان بومی شود و نویسندگان را به تولید ادبی به زبان ملی، وادار کند.

در بازار نشر ایران، توزیع و فروش، پُرهزینه است و از حمایت دولت برخوردار نیست. گاه عاملان توزیع و فروش، نیمی از سود ناشر را از هر چاپ طلب می‌کنند. معدودی از ناشران بزرگ تهران، برای توزیع آثار خود در پایتخت و شهرستان‌ها، شبکه‌ای خصوصی ایجاد کرده‌اند و ناشران کوچک در آن راه ندارند. برای عرضه‌ی آثار تولیدشده در سطح کشور، ویتترین کافی نیست. هزینه‌های بالا، وضعیت نامناسب اقتصادی، کم‌بود ویتترین و بضاعت اندک ناشران، تبلیغات کتاب را برایشان غیرممکن می‌کند. دولت نیز برای توسعه‌ی فرهنگ کتاب‌خوانی، برنامه‌ی منسجمی ندارد. نمایشگاه‌های داخلی عموماً نقش محل فروش یا ویتترین را دارند؛ حتی نمایشگاه بین‌المللی تهران نیز وضعیت مشابهی دارد و خرید و فروش امتیاز آثار میان ناشران داخلی و خارجی در آن اتفاق نمی‌افتد. به‌دلیل رعایت‌نکردن کپی‌رایت، حضور ناشران ایرانی در نمایشگاه‌های بین‌المللی هم بی‌معناست. تعداد اندکی از ناشران ثروتمند و اخلاق‌مدار ایرانی، حقوق آثار خارجی را خریداری می‌کنند؛ اما حتی آن‌ها نیز از بزرگ‌ترین اتفاق تجاری در بازار جهانی کتاب یعنی نشر مشترک و نحوه‌ی آشنایی با آثار موجود در نمایشگاه‌های بین‌المللی پیش از آغاز این نمایشگاه‌ها، بی‌خبر هستند.

به‌نظر می‌رسد فرهنگ ملی و فرهنگ جهانی مثل جریان‌های آب در اقیانوس جهان حرکت می‌کنند. کتاب کودک نوعی حس ملی را زنده و احساس انسانیت را القا می‌کند؛ مرزها را پشت سر می‌گذارد و صلح و دوستی را در قصه‌ها تمرین می‌کند. کشورها، هم دهنده و هم دریافت‌کننده‌اند و مبادلات زبان و فرهنگ از طریق ترجمه، بی‌شمار است. مشکل بزرگ دنیای امروز، حلقه‌های ناپیدا و افراد تأثیرگذار در نقل و انتقال این ادبیات، میان کشورهاست. بر اساس آمار، کشورهایی مثل آمریکا و انگلیس که بالاترین میزان صادرات ادبی را دارند، دارای کم‌ترین میزان واردات هستند؛ زیرا دیدگاه‌های خاص فرهنگی، سیاسی و ایدئولوژیک به ادبیات سایر ملل، موجب برهم‌خوردن تعادل در ترجمه میان کشورهای دنیا شده‌است.

منابع

- حجازی، بنفشه. (۱۳۸۵). *ادبیات کودکان و نوجوانان، ویژگی‌ها و جنبه‌ها*. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر. (۱۳۷۰). *ادبیات کودک*. تهران: مؤسسه‌ی اطلاعات.

- محمدی، محمدهادی. و قائینی، زهره. (۱۳۷۹). *تاریخ ادبیات کودکان ایران*. تهران: چیستا.
- هاشمی نصب، صدیقه. (۱۳۷۱). *کودکان و ادبیات رسمی ایران*، تهران: سروش.
- Chesterman, A. (1998). Causes, transitions, effects. *Target*, 10(2), 201-230.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York, NY: Aldine.
- Hallford, D. & Zaghini, E. (Eds.), (2005). *Outside in: Children's books in translation*. London, England: Milet.
- Heilbron, J. (1999). Towards a sociology of translation: Book translations as a cultural world system. *European Journal of Social Theory*, 2(4), 429-444.
- Lathey, G. (2006). *The translation of children's literature: A reader*. Toronto, Canada: Multilingual Matters.
- Lathey, G. (2010). *The role of translation in children's literature invisible storytellers*. London, England: Routledge.
- Lunenburg, F. & Irby, B. (2008). *Writing a successful thesis or dissertation: Tips and strategies for students in the social and behavioral sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Paterson, K. (1999). Missing Persons. Acceptance Speech: Hans Christian Andersen Award in Association of Writers and illustrators for Children. In Indian BBY (Ed.), *Peace through Children's Books. Proceedings of the 26th Congress of the International Board of Book for Young People*, (pp. 420-429). New Delhi, India: Indian BBY.
- Pindyck, R. & Rubinfeld, D. (2001). *Microeconomics*. New Jersey, NJ: Prentice Hall.
- Pullman, P. (2005). Foreword. In D. Hailford, & E. Zani (Eds.), *Outside in: Children's books in translation*. Chicago, IL: Millet.
- Puurtinen, T. (1994). *Dynamic style as a parameter of acceptability in translated children's books*. In: M. Snell-Hornby (Ed.), *Translation studies: An interdisciplinary*. Amsterdam, Netherland: John Benjamins.
- Pym, A. (2009). *On empiricism and bad philosophy in Translation Studies*. In H. C. Ornar, H. Haroon, & A. Abd. Ghani (Eds.), *Sustainability of the translation field: 12th international conference on translation* (pp. 28-39). Kuala Lumpur Malaysia: Persatuan Penerjemah Malaysia.
- Reiss, K. & Vermeer, H. (1984). *Grundlegung einer Allgemeinen Translation Theorie*. Tübingen: Niemeyer.
- Sas, I. (2010). *Treacle triplets: A functional approach to the translation of children's literature* (Unpublished MPhil thesis). Stellenbosch University.
- Zohar, E. J. (1978). *Papers in Historical Poetics*. Tel Aviv: Porter Institute.

- Shavit, Z. (1981). Translation of children's literature as a function of its position in the literary polysystem. *Poetics Today* (2), 171-179
- Thomson-Wohigemuth, G. (1998). *Children's literature and its translation: An overview* (Unpublished MA thesis). University of Surrey.

